

Žurnalas KARDAS įsteigtas Lietuvoje 1925 m. Leistas iki 1940 m.
Atkurtas 1989 m.

2025 m. Nr. 3 (507)

TURINYS

Ričardas Marcinko
„Tikra komanda“

2

Šv. Ignoto bažnyčia –
tylioji valstybės virsmų
liudininkė. II dalis

16

Lietuviai Lenkijos
kariuomenėje ir vokiečių
karo nelaisvėje 1939–1945 m.
III dalis

26

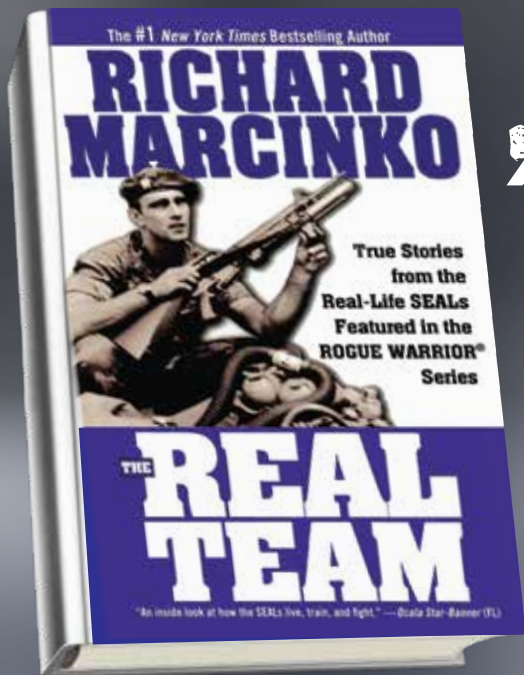

Žurnalą rengia Lietuvos kariuomenės kanceliarijos Karinės periodikos redakcija •
Adresas: Totorių g. 25, LT-01121 Vilnius; tel. (8 5) 210 3897; el. p. Darius.Varanavicius@milt.lt
• Leidėja – Krašto apsaugos ministerija. Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa
su autorių nuomone. Nuotraukos, rankraščiai negražinami ir nerecenzuojami •
Tiražas 2 700 egz., ISSN 1392-9437, GL-444 • Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo
kartografijos centras, Multinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r. • I ir IV viršeliuose –
internetinių priėjų nuotr.

RIČARDAS MARCINKO

TIKRA KOMANDA

Įdėmiai klausykite savo pavaldinių. Gerai žinoma, kad auksas slypi po žeme.

Nabeshima Naoshige (1538–1618) „Samurajaus idealai“

Aš atidaviau kariniam jūrų laivynui tris dešimtis savo gyvenimo metų. Man teko šokinėti iš lėktuvų ir laipintis iš sraigtasparnių, kabarotis į naftos platformas ir laivus, šaudyti, gaudyti, žodžiu, sukis daugybės sudėtingų situacijų verpete. Jis blaškė mane po kovinių veiksmų zonas, tempė per susišaudymus ir galiausiai nutrenkė į

APIE

R. Marcinko (1940–2021) galima kalbėti labai ilgai. Daugiau kaip tris dešimtmečius trukusi jo karjera

Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) kariniame jūrų laivyne buvo kupina tiek kasdienės rutinos, tiek nutrūktgalviškų nuotykių, kurių, beje, netrūko ir vėliau – jau civiliniame gyvenime.

Nepaisydamas įvairių likimo vingių, R. Marcinko visada išliko kupinas energijos. Viena jo aktyvaus visuomeninio gyvenimo sričių tapo rašymas.

Įslaptintų padalinių veteranui buvo ką papasakoti – pradedant memuarais ir baigiant

įžvalgomis apie lyderystę bei jos prigimtį.

Siūlome susipažinti su keliais skyriais

iš R. Marcinko knygos „Tikra komanda“

(1999). Nors juntamas autoriaus tam

tikras bravūriškas stilius ar amerikietiškas

dėstymas, ši knyga nepaliks abejingų tų

skaitytojų, kurie domisi tiek asmeniniu

motyvacijos ugdymu, tiek

vadybos įgūdžių

tobulinimu.

KO

DA“

Ričardas Marcinko sukūrė 6-ąją SEAL komandą ir specialųjį kontrteroristinį padalinį OP-06D, labiau žinomą kaip „Red Cell“.

kalėjimą (Apie R. Marcinko biografiją buvo rašyta 2022 m. KARYJE nr. 2, – vert. past.).

Jūs galite pamanyti, kad po viso to išėjęs į atšargą radau sau mielą, ramų užsiėmimą. Tarkim, golfą. Arba boulingo varžybų stebėjimą per televizorių.

Aha, kur gi ne. Po to, kai 1982 m. pasirodė „Karys klastūnas“ (R. Marcinko knyga „Rogue Warrior“, – vert. past.), oro uostų mačiau daugiau, nei koks jūrų pėstininkas yra regėjęs krabų. Mano pusprotis leidėjas šias mano gastroles vadina „kasmetiniu knygų turu“. Bepigu jam kalbėti. Aplankyti aštuoniasdešimt miestų per metus – baisiau nei Bataano mirties žygis (Autoriaus aliuzija į japonų vykdytus karo belaisvių maršus II pasaulinio karo metu, – vert. past.).

Bet aš gi Karys Klastūnas, velniai rautų, ir mes visi žinome: jei tai sukelia diskomfortą, vadinasi, darau kažką teisingai. Tik aš dabar nespandžioju kroviniu tinklu kokioje nors šiukšliavežėje (žargoninis karinio transportinio orlaivio pavadinimas, – vert. past.); dabar aš keliauju komercinėmis oro linijomis. Ir galvą dedu: butelaitis „Bombėjaus safyro“ man visada po ranka. Daugelis jūsų, ištikimų mano gerbėjų, neleis sumeluoti.

Jūs, ištikimieji, turite ir porą savų pageidavimų (na, ne iš serijos nemokamai pavalgyti ar išgerti). Jūs prašėte papildomos informacijos apie Komandos narius, komandos, kuri aprašyta „Karyje klastūne“ ir šešiose kitose mano knygose. Jūs norite žinoti daugiau apie tuos ryškius vyriokus – jų charakterius, jų kilmę, jų požiūrį į mūsų vykdytas užduotis.

Antrasis pageidavimas? Mano gerbėjai, inikę į verslus, einantys vadovaujamas pareigas ar užsiimančios komandų formavimu, klausinėja manęs, kaip rinkau komandą arba kaip ją formavau. Pamėginsiu atsakyti į abu šiuos klausimus.

Kai peržvelgiau visas savo parašytas knygas, supratau, kad nėra jokios galimybės tų žmonių biografijų dar labiau išplėsti. Ta tema ir taip plati. Niekas – netgi patys kantriausieji gerbėjai – nesugebėtų įveikti dar po porą šimtų puslapių, kuriuose būtų bylojama apie ryškius šios korsarų gaujos, su kuria esu taip susijęs, talentus. Bet šie žmonės, be jokios abejonės, nusipelnė dėmesio. Ir jie jo gaus. Kai tik jūs perskaitysite „Tikrą komandą“, pamatysite, kaip mes – turime omenyje MES – sugebėjome pasižymėti vykdydami tokias užduotis, kokių niekas nesitikėjo.

Norintys sužinoti, kaip rinkau komandą,

apie tai išgirsite ir iš manęs, bet daugiau iš mano žmonių. Niekam nesvarbu, ką ten išdarinėja lyderis – jei tik jis nebendruoja su savo žmonėmis, nemotyvuoja jų, neįtikina, kad reikia dirbti tam, kad būtų pasiekti komandos tikslai, – visi kiti geri ketinimai neverti nė sudilusio skatiko. Jūs išgirsite tai iš pačių žmonių, kurie pasiruošę atlikti viską, ką atliko. Tai turėtų jums duoti supratimą, kokius metodus reikia taikyti, kad turėtumėte savo agresyvią problemsprendžių grupę.

DEŠIMT ĮSAKYMŲ PAVALDINIAMS

Jūs, Kario Klastūno garbintojai, pirmąkart išgirdote mano išminties žodžius, surašytus „Dešimtyje specialiųjų karybos metodų priesakų“. Ši dešimtis taisyklių išvardyta ir veiksmu iliustruota kiekvienoje „Kario klastūno“ knygų serijoje. Štai teiginiai:

1. Aš karvedys, rūstus kovos viešpats, visada vadovausiu fronte, o ne užnugaryje.
2. Į visus žvelgsiu vienodai lygiai – kaip į šūdą.
3. Jūs nepadarysite nieko, ko aš nebūčiau pa-

daręs pirmas, todėl būsite sutverti kaip kariai – pagal mano atvaizdą ir prigimtį.

4. Aš nubausiu kūnus jūsų, nes kuo daugiau prakaito per pratybas praliesite, tuo mažiau kraujo prarasite kaudamiesi.

5. Iš tikrųjų sakau tau: jei kenti kentėjimus pastangose savosiose ir jauti skausmą darbuose savo, vadinasi, darai viską teisingai.

6. Tau tai neturi patikti – tu tiesiog privalai tai atlikti.

7. Būk paprastesnis, durneli.

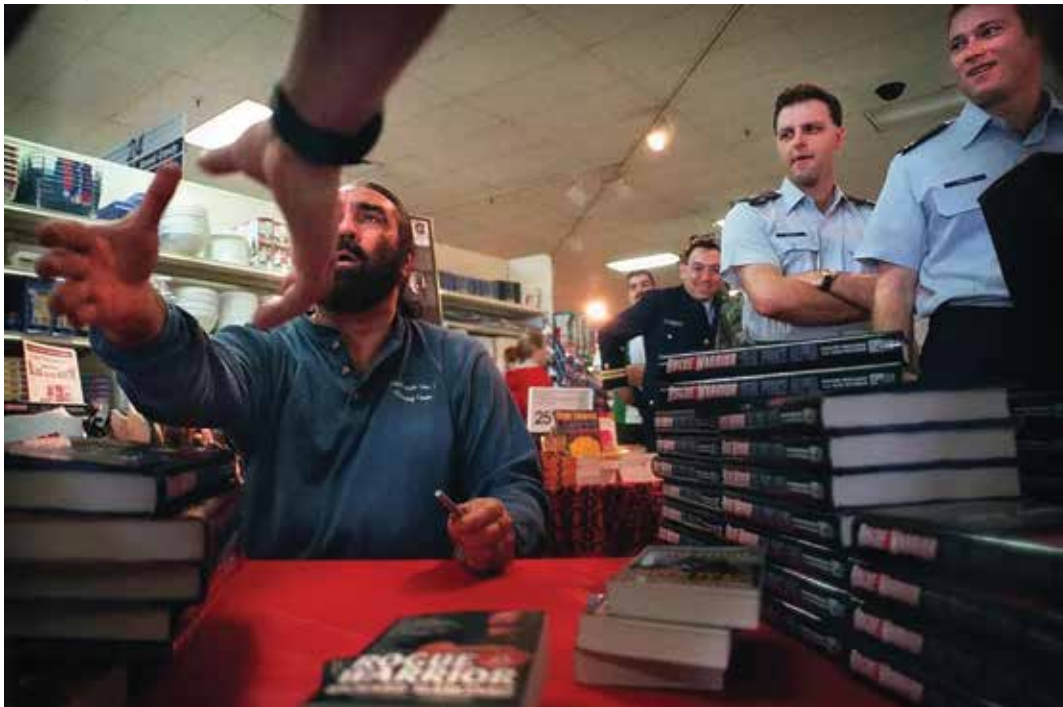
8. Te niekados tu netarsi „...o aš maniau“.

9. Įtikėkite: jums moka ne už metodus, o už rezultatus, o tai reiškia, kad tu turi nukauti nedraugą savo bet koku būdu, kol jis nenukovė tavęs.

10. Tu privalai visados kalti į savo karių protus ir širdis mano paskutinįjį priesaką: čia nėra taisyklių – turi nugalėti bet kokia kaina.

Tokie yra Įsakymai, kuriuos aš liepiu vykdyti savo vyrams, kad šiuos nukreipčiau darbui. Aš laikau juos tokia pat mūsų pasiruošimo dalimi kaip ir šaudymas, šuoliai parašiotu ar

Ričardo Marcinko parašytos knygos susilaukė nemažo susidomėjimo. Su savo gerbėjais autorius susitikdavo kasmetinėse turnė.

„Verslas suprato, kad kariuomenė moka ugdyti lyderius.“ Tam tikru metu atsirado požiūris, jog verslas – tai karyba ekonominėje sferoje.

sprogdinimo darbai, nes tai svarbu tam, kad būtų įvykdyta užduotis.

Bet šios taisyklės – dar ne viskas. Aš sukūriau priesakus savo paties veiksmams. Vis daugiau žmonių pageidavo žinyno, kuris pagelbėtų jiems vesti savo verslo kariauną. Todėl nusprendžiau tai aprašyti savo knygoje.

SEPTYNI PRIESAKAI VADUI

Knygoje „Lyderystės paslaptys“ pasidalinau savo asmeniniu vado kodeksu – septyniomis tai-

syklėmis, kurios palaikė mane ir mano komandą atliekant užduotis ir daugybėje – daugiau, nei aš norėčiau suskaičiuoti, – situacijų.

Štai teiginiai:

1. Pirmiausia išbandysiu savo teorijas pats. Aš tapsiu savu bandymų triušiu.
2. Būsiu visiškai ištikimas tam, kuo tikiu, ir rizikuosiu dėl savo įsitikinimų viskuo, ką turiu.
3. Kai mano pavaldiniai protingai rizikuos, kad pasiektų mano numatytus tikslus, aš palaikyčiau juos iki galo.
4. Nebausiu savo žmonių, jei jie suklydo. Bau-

siu juos tuomet, jei jie nesimokys iš savo klaidų.

5. Nebijosiu veikti, nes žinau, kad beveik bet koks veiksmas – geriau už neveiklumą. Kita vertus, žinau, kad kartais neveiklumas – pats narsiausias poelgis.

6. Visados itin aiškiai suvoksiu, kur aš esu ir kuo tikiu.

7. Mane visada lengva rasti: aš esu pačiame kovos centre.

Mano „Vadybos paslapyse“ kiekvienas skyrius skirtas kiekvienam iš šių priesakų ir iliustruotas pavyzdžiais – tiek iš karinės tarnybos, tiek iš civilinio gyvenimo. Naudodami šiuos principus, galite paskirstyti prioritetus kiekvienai dienai, savaitei, mėnesiui ir metams. Žinoma, kad ir kokie jie būtų geri, jie nebus ta stebuklinga kulka. Tu turi pakelti savo sėdimąją nuo sofos ir pradėti veikti.

Mano fanai atsiliepė į tai ir paprašė dar. Jie pageidavo gairių vadovo darbui šiuolaikinėje stipriai konkurencingoje korporacinėje terpėje. Na, aš mažumą nusimanau apie konkurencingas situacijas, todėl ir parašiau dar vieną pažintinę knygą.

VEDANT Į PERGALĘ

„Sėkmės strategija: komandos laimėtojų principai“ padeda jums brautis per šiuolaikišką, chaotišką, konkurencijos kupiną verslo džungles. Planavimas, mokymai ir rizikų įvertinimas čia vaidina kertinį vaidmenį. Eidami per šiuos etapus, jūs turite aiškiai matyti tai, ką norite pasiekti. Turite mokėti matyti ir jausti savo galutinį tikslą.

Kokiu būdu jūs tai darote? Remdamiesi savo žiniomis: informacija apie savo kolektyvą, savo veiklos sritį, savo konkurentus ir savo aplinką.

Jūs remiatės ir savo svajonėmis. Teisingai – svajonėmis. Jei dirbate, kad pasiektumėte kažką, kas jums svarbu, jūs klausitės savo aistra ir ryžtu. Bet visko pradžia – strateginis planas: kruopštus, realistiškas ir lankstus.

Tam, kad pagelbėčiau jums sugalvoti sėkmingus planus, sukūriau „Kario Klastūno kovinių veiksmų taisykles“:

1. Prieš šaudami prisitaisykite, nes metodas „ugnis–taikykis–šaudymui pasiruošk“ – tai visiškai niekalas.

2. Laužykite taisykles, kol taisyklės nesulaužė jūsų.

3. Turėkite charakterį, bet nebūkite charakteriu.

4. Eikite priekyje, kur jūsų kariauna visada galėtų jus matyti.

5. Nepainiokite planavimo su mokymais, o pokalbių – su spyriais į sėdimąją.

6. Ribų pažeidėjus gerbkite kaip ir ribų kūrėjus, nes ir tie, ir tie – jūsų priešakiniai žvalgai.

7. Nesibaiminkite, kad padarysite klaidų, nes kelias į sėkmę duobėtas.

8. Tarnaukite daugiau, nei vien savo gerovei, nes tapsite vieno žmogaus armija.

9. Rizikuokite ir dar kartą rizikuokite.

10. Niekad nesitenkinkite pasiektais rezultatais.

Ką gi, gerbėjai iš tikrųjų giliai priėmė šį paskutinį punktą. Jūs, niekšeliai, nepasitenkinote tik dviem knygomis – jums reikėjo dar vienos. Jūs geidėte žinoti, kaip kurti komandą ir valdyti komandą? Ką gi, štai ji – „Tikra Komanda“.

KOMANDINIO DARBO MENAS

Atsimenate „Žvaigždžių kelią“? Na, tą TV serialą, kur visos damutės trumpais sjonukais? Jame yra epizodas, kur aštriuais bičas žaidžia trimačiais šachmatais – iš esmės ten trys lentos vietoj vienos. Kiekvienas ėjimas veikia visus kitus matmenis, todėl kiekvieną minutę reikia sekti daugybę veiksmų ir kontraveiksmų. Ką gi, tai labai primena komandos valdymą. Reikia išlaikyti situacijos kontrolę, o ji visada keičiasi, kai jūs žongliruojate daugybe žmonių ir vertybių, ir bet koks veiksmas gali iššaukti galybę pokyčių.

Tai reiškia, kad komandos kūrimas ir valdymas yra veikiau menas nei mokslas. Čia sunku sudaryti apibrėžtą taisyklių sąrašą. Tai, ką jūs veikiate, remiasi „Lyderystės paslaptimis“ ir „Sėkmės strategija“ – tai toks kumuliatyvinis procesas. Tad turėkite omenyje jas abi, kai toliau nagrinėsime komandinį darbą.

KOMANDOS KŪRIMAS

Idėją visuomet lengviau suprasti tada, kai žinote konkrečius tos idėjos pritaikymo atvejus. Vienas svarbiausių kada nors mano darytų darbų buvo 6-osios SEAL komandos sukūrimas. „Šeštukas“ laikau savo karinių jūrų pajėgų daktarine disertacija (ir šiuo atveju šis mokslinis laipsnis nereiškia „imkim ir prisiliuobkim“). 6-oji komanda – iš esmės 1-oji, nes tai toks dalykas, kokio niekas niekada nedarė iki tol. Man buvo reikalinga organizacija, kuri būtų paprasta ir aiški, bet kartu ir maksimaliai efektyvi. Tad man reikėjo geriausių operatyvinių ir geriausio aprūpinimo, kad galėtume būti aukščiausio lygio. Aš kūriau maksimaliai dantytą padalinį su maža uodega (skirtingai nuo daugelio padalinių su nepakankamu kiekiu dantų ir pernelyg didele uodega). 6-ajai komandai pakanka savęs, kiek įmanoma. Visi žinome, kaip biurokratija apsunkena padalinio darbą, sunkdama iš jo energiją ir vis labiau stabdydama judėjimą tikslo link. Norėjau išvengti nuo kalno besiritančios gniužtės efekto.

Taigi, aptarsiu komandos kūrimo ir atrankos principus, kurie tai atliepia.

- **Tai užduotis, kvailėli.** Jums reikia apibrėžti savo užduotį, prieš pradėdamas kažką daryti. Tai abso(velniai rautų)liučiai svarbus momentas. Jei jūs nesugebate aiškiai ir raiškiai išdėstyti to, ką turi įvykdyti jūsų žmonės, tai greitai viskas nueis velniop.

Štai čia į žaidimą ir įsitraukia strateginis planavimas. Koks tavo planas? Ką tu bandai nuveikti? Jums reikia savotiškos rinktinės SWAT komandos konkrečiai trumpalaikiai problemai išspręsti? Ar grupės, kuri dirbs kintančiose sąlygose ilgą laiką? Kiekvienas tipas reikalauja skirtingo kolektyvo.

Daugelis mano atrinktų vaikinų buvo gana žali. Kodėl? Galite pagalvoti, kad kurdamas naują padalinį, o dar esant nemažam spaudimui, aš ieškojau brandžių, jau užsirekomendavusių kadrų. Ką gi, tai puikus sprendimas, jei jums reikia krizinės komandos trumpalaikiai problemai išnarplioti. Bet ilgalaikiai perspektyvai jums reikia žaliavos, kurią bus galima formuoti pagal poreikius, nepaisant patirties ar mokyklos. Visų pirma svarbus jų jaunatviškas entuziazmas, kuris savo ruožtu duos jums naujų idėjų ir šviežio požiūrio; jums reikalinga neišsenkanti ištvermė, kad darbas tęstųsi.

Klasikinė NAVY SEALS nuotrauka. Apie 1980-uosius šios JAV karinių jūrų pajėgų specialiosios komandos tapo medijų ikona.

„Tau tai neturi patikti – tu tiesiog privalai tą atlikti.“ Kandidatai į NAVY SEALS atrankos metu.

Yra dar viena problema, renkant ilgalaikę komandą. Daugelis organizacijų – tiek civilinių, tiek karinių – riboja aukščiausio lygio specialistų skaičių. Jeigu jūs atrinksite visus iš šio vieno procento, kiti iš likusių 99 procentų praras esamą laipsnį, kai tik prisijungs prie jūsų. Žvelgiant iš jų vertinimo taško, stojimas į jūsų komandą – lazda su dviem galais. Būti atrinktam į elitinę grupę – didelis pripažinimas, bet jų vertikalios karjeros galimybės, tikėtina, nukentės. Tai gali būti auka, kurią jie pasirengę paaukoti trumpalaikėje, bet ne ilgalaikėje perspektyvoje.

- **Įvardykite jūsų skaičius aiškiai.** Koks jūsų biudžetas? Kokie jūsų užmojai? Turėkite galvoje, kad niekada negausite tiek pinigų ir laiko, kiek norite. Jei turite tokią galimybę, pareikalaukite savo idealios sumos plėšikiškai grubiu tonu, jei jums taip patinka (atsargiai – kažkas ten aukščiau gali išsigąsti ir išskirti jums daugiau, nei norite, cha cha).

Bet iš pat pradžių labiau galvokite apie tai, kaip apkarpyti išlaidas. Išskirkite tas sritis, kur jūs galėtumėte nukirsti kampą be didesnių pasekmių rezultatui. Būkite pasirengę apribojimams: sutaupysite centus, bet galėsite tapti

funkcionaliu padaliniu kaip įmanoma greičiau. Arba įkinkykite kokius nors rezervus ar labai gerai viską apskaičiuokite, ko jums iš tikro reikia darbu. Kai tik jūs atsiplėšite nuo pakilimo tako ir parodysite pirmuosius pasiekimus, tada galėsite gražinti sau tai, ko atsisakėte, kad galėtumėte tuos pasiekimus įtvirtinti.

Kai formavau „šeštukus“, žinojau, kad mums prireiks galybės įrangos – geriausias iš tos, prie kurios galėtume prikišti savo purvinas rankes. Taip pat žinojau, kad bus velniškai sunku iškaulyti lėšų iš tų visokių kėdžių trynėjų, tvirtinančių biudžetus. Todėl man buvo reikalingi žmonės, kurie galėtų kūrybiškai rasti pajamų ir išlaidų būdus. Arba paėmus tai, kas mums skirta, perskirstyti tai dar kartą. Radęs tokių žmonių, aš iškart įgavau lankstumo sudarant biudžetą. Kartais net mesteldavau kokį kaulą biurokratams, priversdamas juos manyti, kad jie kažką išlošė. Šis strateginio mąstymo pavyzdys veda link kito komandos formavimo principo.

- **Denkite visas savo pozicijas.** Kai tik aiškiai apsispręsite su užduotimis, išsiaiškinkite su savo komandos nariais, kokie bus lošimo statymai. Nepriklausomai nuo užduoties pobūdžio, jums

„Atminkite, kad ištikimybė – tai gatvė su dvipusiu eismu. Negalima tikėtis, kad jūsų kariauna eis į mūsų už jus ir jūsų tikslus, jei jūs neparodėte, kad pasirengę kovoti už juos.“

reiks žmonių, įgijusių techninių įgūdžių, keleto asmenų, turinčių ryšių patirties, poros talentingų organizatorių. Idealus variantas, jei visi jūsų žmonės gaudytųsi visose šiose srityse. Bet kiekvienas turi savo specializaciją. Jums reikia įsitikinti, kad pasiekta šių funkcijų pusiausvyra. Tai tiesiog sveikas požiūris. Juk neišleistumėte į stadioną futbolo komandos, sudarytos vien iš krašto saugų, juk taip? (Nors jūs, be abejo, žinote tokių subingalvių viršininkų, kurie būtent taip ir padarytų.)

Beje, jei jau prakalbome apie futbolą: viena iš mano mėgstamiausių citatų apie komandos darbą priklauso Knutui Roknui, legendiniam treneriui. Apie savo komandas Knutas visada sakė: „Pas mane žaidžia ne vienuolika pačių geriausių, bet mano vienuoliktukas pats geriausias.“

KOMANDOS VALDYMAS

Kai tik komanda suformuota, turite užsiimti jos vadyba. Vėlgį, grįžkite prie „Lyderystės paslapčių sėkmei pasiekti“. Tai padės jums motyvuoti ir nukreipti savo komandą. Vaikiniai iš 6-osios komandos patys papasakos jums atsiti-

kimų apie mano komandos darbą, bet štai keletas bendrų principų, kurie, jų nuomone, pasirodė esą efektyvūs.

- **Laikyk savo rankas toliau.** Jei jau pasisamdėte gerų žmonių, jums nereikia paskui juos slankioti. Geri kadrai, talentingi darbuotojai piktinasi tokiu šniukštinėjimu. Jie gabūs. Tik pabandykite pernelyg juos kontroliuoti ir sunaikinsite iniciatyvą bei darbo etiką, kuriais remdamiesi jūs darbuotojus ir pasirinkote. Mikrova-dovavimas – tai kelias į makrožlugimus.

6-ojoje komandoje aš nealsavau savo žmonėms į pakaušius, neužsiėmiau mikrovadyba, nemokiau jų, kaip jie turi dirbti. Velniai rautų, aš net neturėjau tam laiko. Aš atrinkau geriausiuosius, išdalydavau užduotis ir laukdavau rezultatų. Jei jų negaudavau, aiškinau kodėl. Daviau kiekvienam sąžiningas galimybes, įsitikinau, kad jie aprūpinti ištekliais ir informacija, kurių jiems reikia. Bet jei pasirodydavo, kad jie nesusidoroja su mūsų standartais, aš juos atleisdavau. Komanda dirbo visa eiga; kiekvienas mūsų vos spėjo šluostyti savą sėdimąją, o kad galėtų rūpintis svetima, nebuvo net kalbos.

- **Pažink savo žmones – jie ne mašinos.** Aš

„Aš nebausiu savo žmonių vien dėl to, kad jie suklydo. Aš bausiu juos tuomet, jei jie nesimokys iš savo klaidų.“

neturiu omenyje tų trenktų korporatyvinių susibūrimų, kur darbuotojams patiekia trečiarūšio maisto ir gėrimų, o kažkoks žmogus tada išeina į sceną ir išreiškia jiems savo dėkingumą, kad paskui vėl dingtų iki kitų metų. Jei tai geriausia, ką galite sugalvoti, tebūnie. Na, galite dar išmokėti jiems premijas, nupirkti lipnių kortelių pas-taboms ar geresnės kavos biuro kavos aparatai.

Ne. Tai, apie ką aš kalbu, reikalauja *kasdienių* įsipareigojimų iš jūsų pusės.

Pabendraukite su savo žmonėmis akis į akį. Pasidomėkite, kaip jiems sekasi. Ar ko reikia, kas pagelbėtų darbe? Kaip laikosi šeima? Tai nebūtinai turi tapti ilgais, išstėjais pokalbiais; jūs gi nežadate surengti kažkokio įžeistųjų pokalbių šou. Bet jūs privalote žinoti, kas jie tokie, tie jūsų žmonės, kas jiems svarbu, su kokiais sunkumais jie susiduria tiek darbe, tiek namie. Tie sunkumai turi įtakos jų darbui, o tas savo ruožtu – jūsų misijos sėkmei.

• **Klaidos sveikintinos.** Klaidos – tai apmokymo proceso dalis. Jei neklystate, vadinasi, jūs nė velnio neveikiate. Štai kas ypač neteisinga karinių jūrų pajėgų praktikuojamoje nulinės tolerancijos politikoje. O dabar ta politika skverbiasi ir į korporacinę Ameriką.

Klaidos svarbios ir visada bus svarbios. Nepakartoti tos pačios klaidos dukart – štai kur problema; reikia mokytis iš suklydimų. Jei kas iš jūsų komandos susimovė, išsiaiškinkite kodėl. Ar jis suprato savo užduotį? Gal jis susidūrė su netikėtu kito skyriaus ar kito darbuotojo pasipriešinimu? Pataisykite, ką galite. Pakalbėkite, ką turėjo padaryti jūsų žmogus, kad susidorotų su iškilusia situacija. Ir judėkite toliau. Klaida – tai ne problema, jei ji nesikartoja nuolat.

• **Užčiaupk žabtus ir klausyk.** Nesvarbu, kiek mes protingi, jokio skirtumo, kiek jūs patyrę. Jūs vis tiek visko negalite žinoti. Jūs nematote visų problemos sprendimų. Jūs dėjote tiek pastangų, kad atrinktumėte geriausias žmones, – tad pasiklausykite jų. Tegu jie išsako savo požiūrį. Ne, tai nereiškia, kad būtina veikti pagal jų išsakytas nuomones. Kažkas turi būti bosas, ir tai jūs. Bet jūsų žmonių indėlis svarbus – tegu jie tai žino. Žmonės palaiko tai, ką jie padeda sukurti.

Ir jeigu jūs veikiate remdamasis kieno nors kito idėja, neapsimeskite, kad ji jūsų. Taip elgiasi tik šikniai, o komanda dėl to tik susierzina. Ji jums nepasitikės ir nustos jus gerbti. Taškus, kuriuos uždirba jūsų vaikinai, atiduokite jiems.

Kai nuopelnus gauna tie, kas jų nusipelnė, tuomet nebus ribų rezultatams, kurių jūs galite pasiekti.

• **Dalykitės turtais.** Jei jūs valdote gerą komandą, jūs stipriai spaudžiate jos narius, ir jie dirba dar smarkiau. Bet turėkite omenyje, kad jie ne robotai; jiems irgi reikia mažų skanėstų. Žinoma, visi mėgsta pinigų, bet jūs tikriausiai negalėsite čekiais svaitytis kairėn dešinėn. Pažvelkite į dienotvarkę ir parinkite penktadienį, kad galėtumėte išleisti visus namo anksčiau. Daug tai nekainuoja, bet į jus ir į užduotis jie pradės žiūrėti velniškai gerai.

Kartkartėmis aš „pavogdavau“ savo vaikinukus ir tempdavau juos kartu ant Vaitfeiso kalno Adirondakse, šiaurinėje Niujorko valstijos dalyje. Mes vadindavome tai pratybomis, ir iš tikro užsimdavome ten šaudyba, alpinizmu ir kitomis su koviniu parengimu susijusiomis linksmybėmis. Bet iš esmės tai buvo būdas nuleisti garą po kelis mėnesius trukusių mokymų „po spaudimu“. Jūs negalite pervertinti, kiek tai reišia jūsų komandai. Jie žino, kad jūs matote ir vertinate tai, ką jie daro. Ir verčiate daryti tai dar daugiau ir geriau.

• **Praryk savo skausmą.** Atminkite, kad ištikimybė – tai dvipusio eismo gatvė. Negalima tikėtis, kad jūsų kariauna eis į mūsų už jus ir jūsų tikslus, jei jūs neparodėte, kad pasirengęs kovoti už juos. Jei jie ir padarys klaidą, tai iškart ją ištaisys. Prireikus galite nevytioti žodžių į vatą. Bet tai neturi išeiti už jūsų ribų. Galų gale, jūs pats atrinkote tą balvoną, jūs jį apmokėte. Ir jei jis susimau, tai ir jūsų atsakomybė.

Aš pažadu: ateis laikas, kai jums prireiks papildomų, net antžmogiškų jūsų žmonių pastangų. Tada reikės, kad jie paplušėtų iš visų jėgų, – tiesiog dėl to, kad jūs jų to prašote. Ir jeigu iki šiol dar nepademonstravote jiems savojo lojalumo ir nesukūrėte juo grįsto santykio su jais, tai jums velniškai nepasisekė.

PRAKTINIS APMOKYMAS

Tai kaip gi visi šie kariniai komandos sudarymo metodai taikomi verslo pasaulyje? Visiška tiesa – kariuomenėje komandinis darbas prigyja lengviau. Čia rizikos ir užduotys daug aiškiau apibrėžtos, o statymai didesni: niekas taip ne-

motyvuoja, kaip neišvengiamos ir skausmingos mirties grėsmė.

Bet korporacinis komandos sudarymas gali būti sėkmingas. Tiesiog jis reikalauja didesnio lyderiaujančio asmens atsidavimo – jums reikia išmokti igūdžio savarankiškai ir darbščiai darbuotis, kad tai pasiektumėte.

Yra keletas būdų tai padaryti. Jūs galite perskaityti keletą mano knygų, susipažinti su mano vadybos filosofijos pagrindu ir išnagrinėti pavyzdžius. Panaudokite tai, ir jūs aplenkite savo konkurentus (aš juk nesirengiu iš jūsų imti pinigų, o mainais parduoti šūdą).

Bet mes visi žinome: tam, kad pamoka būtų išmokta, reikia praktinės patirties. Neįmanoma dalytis kažkokiu trimačiu patyrimu realiu laiku knygoje.

„Rizikuokite ir dar kartą rizikuokite. Laužykite taisykles, kol taisyklės nesulaužė jūsų.“

Verslo Amerika pagaliau suvokė vieno dalyko vertę – kariškiai gerai rengia lyderius. Buvo pasirodę daugybė straipsnių apie „naują mados klyksmą“, kai vadovai rengiami militariniu stiliumi. Žinoma, daugelį tokių kursų organizuoja žmonės, kurie net nesugebėtų nuvesti gašlaus jūreivio į Saigono viešnamį. Ir paprastai jie akcentuoja klientams tik vieną aspektą iš dviejų. Pirmas akcentas – agresyvus nusiteikimas veikti bei fizinis parengimas išgyvenimo stovyklose. Antras – daug kabinetinių seminarų ir atmintinių. Nė vienas šių metodų savaime nebus iš tikro efektyvus.

Tai reiškia, jog man lieka plati galimybių erdvė, kurią aš galiu panaudoti. Apie tai ir pasakosiu vėliau.

KAS TU TOKS, VELNIAI TAVE GRIEBTŲ

Ne, nesirengiu nieko įžeidinėti – na, ne daugiau, nei įprasta. Prieš pradėdamas komandos narių istorijas noriu, kad susikoncentruotumėte ties savo stipriosiomis ir silpnosiomis pusėmis ir ties savo darbo stiliumi. Nieko niekur nenuvesi, jei sau nebūsi toks pats negailestingai sąžiningas, koks esi savo žmonėms.

Ne per seniausiai pietavau su savo draugu. Jo sūnus, kaip ir daugelis jaunuolių, domisi SEAL ir jų reikalais, ir man buvo džiugu jį su šiuo bei tuo supažindinti. O su draugu mes plepėjome apie komandos darbą, korporatyvines permainas ir lyderystę versle. Jis pats yra parašęs knygą šia

tema ir, jam leidus, aš pasinaudosiu jo schema, kad pagelbėčiau jums įvertinti savąjį stilių (na, lyderystės dalis – tai kitų žmonių patirties pripažinimas ir panaudojimas).

Imkim keletą radikaliai priešingų vadybos modelių, kurie yra lyg priešingose spektro pusėse. Noriu, kad susipažintumėte su šiais aprašymais ir paklaustumėte savęs, kurie apibūdinimai tinka jums. Būkite sąžiningi, sukti žiurkėnai! Kokia prasmė apgaudinėti testą, kuriuo norima jums padėti? Tad jei jis netgi sužeis jūsų gležnus jausmus, atsakinėkite sąžiningai. Pagalvokite ir apie negatyvius įvertinimus, o ne vien tik apie pozityvius. Pamaštykite apie problemas, susijusias su jūsų pavaldiniais, kurios nuolat pasikartoja. Niekas nematys jūsų atsakymų; jie juk nepateks į jūsų asmens bylą.

Kai tik atsakysite į šiuos tris klausimynus, pamatysite, kur jūs esate kiekviename spektre. Jūs suprasite tas konkrečias sritis, kur reikia gerokai pagerinti savą vadovavimo stilių. Žinoti klaidą – pirmas žingsnis jos ištaisymo link.

1. KOKIA JŪSŲ ORIENTACIJA?

Ne, mes nekalbame apie jūsų seksualinius polinkius. Man į tai nusišpjaut. Kalbu apie tai, į ką jūs orientuojatės mąstydami ir kaip matote pasaulį. Jei jūs koks nors elnių medžiotojas, jūs mokate susikoncentruoti aplinkoje ir ieškoti judesio, kuris rodo, kad elnias yra netoliese. Tas pat ir su kitais jūsų gyvenimo aspektais. Darbo ir kitoje aplinkoje jūs linkę ieškoti ir reaguoti į tam tikras „žaidimų rūšis“. Ar jūs ieškote problemos, ar jos sprendimo?

Orientacija į problemą:

- Telkia dėmesį į tai, kas neveikia – į klaidas.
- Ieško kaltų.
- Ieško priežasčių.
- Apriboja kūrybiškumą.
- Iššaukia dar daugiau problemų.
- Išsunkia energiją.
- Laiko mus apribotus.

Orientacija į sprendimus:

- Telkia dėmesį į tai, kas jau veikia, vadinasi, tai teisinga.

- Lavina atvirumą ir įsitraukimą.
- Natūraliai kreipia komandą tikslo link.
- Didina energiją ir entuziazmą.
- Kuria atmosferą, kuri labiausiai tinka kūrybiems sprendimams.

2. KOKS JŪS MĄSTYTOJAS?

Gerai, dabar pereikim prie jūsų mąstymo stiliaus. Mintis – tai pirmas žingsnis link veiksmo, tad tai, kaip mąstote, lemia tai, kaip veikiate.

Reaktyvus mąstymas:

- Priešinatės pokyčiams.
- Manote, kad „tai nesuveiks“.
- Ieškote problemų, kurias reikėtų ištaisyti.
- Sunkioje situacijoje tampate apakintas sunkumų.
- Vengiate prisiimti kaltę ar atsakomybę.
- Apsiribojate tuo, kas buvo gerai anksčiau.
- Neturite gerų klausymosi įgūdžių.
- Energija greit išsenka.
- Sunku išsirinkti ir priimti sprendimus.
- Jaučiate, kad situacija ar aplinka nekontroliuojama.
- Dažnai dirbate labai sunkiai.
- Bijote rizikos ar rimtų problemų.
- Kenčiate nuo per didelio streso.
- Negalite atsisakyti praeities.
- Jūsų savivertė menka.
- Koncentruojatės į tai, ko norite išvengti.
- Viską darote tik tvarkingai.

Kūrybinis mąstymas:

- Esate atviras pokyčiams.
- Orientuojatės į nuostatą „galime atlikti“.
- Remiatės laimėjimais ir stipriosiomis pusėmis.
- Kiekvienoje situacijoje ieškote galimybių.
- Imatės atsakomybės už veiksmus ir sprendimus.
- Galvojate apie naujų galimybių terminus.
- Įdėmiai klausotės.
- Turite daug energijos.
- Jaučiate situacijos kontrolę.
- Galite dirbti sumaniai – pasiekti rezultatą be alinančio darbo.
- Rizikos ir iššūkiai jus pakrauna.
- Galvojate apie dabartį ir ateitį.
- Svarbu pasiekti rezultatai.
- Darote teisingus dalykus.

Atminkite – tai kraštutinumai. Tikėtina, jūs idealiai neatitiksite nė vieno iš šių dviejų sąrašų. Bet jei atvirai įvertinsite pagal juos savo požiūrį, pamatysite, ką jums reikia pagerinti, taip pat atkląsias dėmes, apie kurias jums reikia žinoti.

3. KOKS JŪS LYDERIS?

Gerai, dabar štai į ką visa tai susieina. Pažiūrėsim, kaip jūs bendradarbiaujate su savo komanda ir kaip ją motyvuojate. Atminkite – likite sąžiningi!

Reaktyvus lyderis:

- Į visus klausimus turi savus atsakymus.
- Orientuotas į kalbėjimą.
- Visus sprendimus priima asmeniškai.
- Stumia organizaciją link rezultato.
- Analizuoja, analizuoja, analizuoja.
- Kuria atsitiktinę motyvaciją.
- Labai savimi užtikrintas.
- Moko pavaldinius laukti nurodymų.
- Veikia savigynos režimu.
- Bijo prarasti kontrolę.
- Koncentruojasi į problemų paieškas.
- Greitai atleidžia tuos, kas suklydo.

Kūrybiškas lyderis:

- Neturi egoistinio polinkio į visažinystę.
- Orientuotas į klausymąsi.
- Suteikia progą žmonėms priimti sprendimus.
- Kreipia organizaciją sprendimų priėmimo link.
- Įsiklauso į savo intuiciją.
- Sukuria stiprius atsidavimo ryšius.
- Nėra nepertikinamas.
- Moko iniciatyvos ir atsakomybės svarbos.
- Rodo atsakomybės pavyzdį pats.
- Žino, kad rezultatus gali duoti kontrolės atpalaidavimas.
- Koncentruojasi į stipriąsias puses.
- Moko mokytis iš savų klaidų.

Atminkite – viso šito tikslas nėra versti jus pasijusti niekingu šūdo gabalu. Tiesiog pamėginkite rasti savo silpnąsias vietas ir jas sutvirtinti. Niekas nėra tobulas – net aš.

Taigi: kas tu toks, velniai tave griebtų?

Ir dabar, kai gerai į save įsižiūrėjote, mes pasirenę pereiti prie 6-osios komandos...

TĘSINYS KITUOSE NUMERIUOSE
PARENGĖ DARIUS SUTKUS

ŠV. IGNOTO BAŽNYČIA TYLIOJI VALSTYBĖS VIRSMŲ LIUDININKĖ

Per konsekracijos iškilmes 1647 m. į ją išdidžiai žengė Abiejų Tautų Respublikos (ATR) karalius Vladislovas IV Vaza su karaliene Liudvika Marija Gonzaga. Vėliau ši šventovė buvo tris kartus išniekinta ir atstatyta, padedant garsiems architektams, būsimiems palaimintiesiems ir geros valios žmonėms. Iki šiol ant pagrindinės Lietuvos kariuomenės Ordinariato bažnyčios sienų likę įvairių laikmečių randai liudija ne tik sudėtingą pastato, bet ir visos mūsų valstybės istoriją.

ILONA SKUJAITĖ

KAS ROVĖ – NEIŠROVĖ. TREČIASIS ATGIMIMAS

2001 m. Šv. Ignoto bažnyčią, remiantis tarptautiniais Vatikano ir Lietuvos įsipareigojimais, Vilniaus arkivyskupija perdavė prieš metus įkurtam Lietuvos kariuomenės Ordinariatui. Siekiant bažnyčią vėl pritaikyti religinėms reikmėms, 2002–2004 m. vyko restauracija, kainavusi apie 1 mln. 130 tūkst. litų, kaip nurodo to meto spauda. Suniokota bažnyčia buvo tvar-

koma pagal architekto Evaldo Purlio projektą, talkinant architektams Daliui Striukui ir Editai Žarkovskienei. Restauraciją kuravo pirmasis Lietuvos kariuomenės Ordinariato vyriausiasis kapelionas (dabar jau šviesaus atminimo) plk. Juozas Gražulis.

Kuriant Ordinariatą ir restauruojant Šv. Ignoto bažnyčią šiame procese aktyviai dalyvavo dartinis Kauno arkikatedros bazilikos kunigas Artūras Kazlauskas. Pasak jo, tuo metu įsteigus naują vyskupiją – Lietuvos kariuomenės

YČIA –

II DALIS

Ordinariatą – buvo ieškoma ir maldos namų kariams, o šis klausimas buvo pavestas vyskupo ordinaro Eugenijaus Bartulio generaliniam vikarui (pavaduotojui) ir vyriausiajam kapelionui J. Gražuliui. Kadangi Šv. Ignoto bažnyčia yra buvusio jėzuitų noviciato, kurio korpusuose įsikūrusi ir Krašto apsaugos ministerija, ansamblio dalis, šalia ministerijos ir Gynybos štabo, ji, be didesnių diskusijų, ir buvo pasirinkta, nors tuometinis Vilniaus arkivyskupas kariuomenei siūlė Šv. Mykolo bažnyčią, kurioje dabar yra įsi-

kūręs Bažnytinio paveldo muziejus.

„Tada pastatas į bažnyčią buvo panašus tik iš išorės. Patalpos buvo apleistos, viduje įrengta daug perdangų, kambarių ir kitų erdvių. Antrame aukšte bažnyčios šonuose sovietmečiu įkurti kabinetai buvo suremontuoti ir tapo Lietuvos kariuomenės Ordinariato kurijos patalpomis. Dabar virš altoriaus matomas presbiterijos lubas tada nuo perdangos buvo galima lengvai pasiekti ranka. Baroko laikotarpiu Šv. Ignoto bažnyčia buvo apibūdinama kaip viena puošniausių

Šv. Ignoto bažnyčios vidus prieš
2002–2004 m. restauraciją.

Vilniuje, o tarpukariu ji buvo moderniai atnaujinta, kaip girdėjau pasakojant, ištapant lubas pagal vienos Krokuvos bažnyčios, kurią galima pamatyti ir dabar, pavyzdį. Sovietmečiu tapyba buvo suniokota, ant jos prirašyta visokių rusišku trijų raidžių kombinacijų. Šie palikti randai – tai bažnyčios teroro liudytojai, ten buvusių, rūkusių ir gėrusių žmonių kultūros atspindžiai. Svarstant rekonstravimo idėjas mano raginimas buvo nieko neuždažyti ir palikti tas žymes, nors daug kam jos tada buvo negražios, netgi norėta jas paslėpti. Linkėčiau niekada jų neuždažyti ir neišpuosti, nes šios bažnyčios sienos ir kupolai liudija tokią istoriją, kokia ji buvo, su visa baisia sovietmečio patirtimi“, – įsitikinęs kunigas A. Kazlauskas.

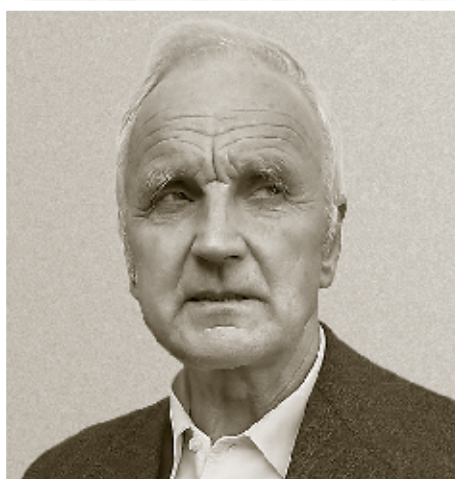
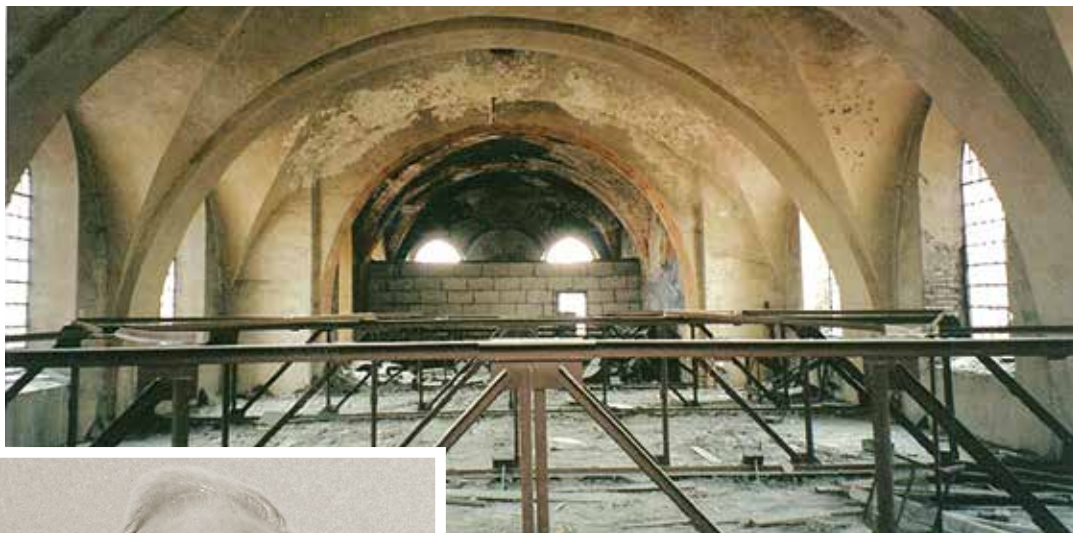
LAIKO SLUOKSNIAI ANT SIENŲ

2002–2004 m. Šv. Ignoto bažnyčios rekonstrukcijai vadovavo žymus lietuvių architektas restauratorius E. Purlys. Pagal jo projektus buvo restauruota daugybė mūsų šaliai svarbių istorinių pastatų, pvz.: Biržų pilis, Vilniaus Žemutinės pilies Senasis arsenalas, Jėzuitų noviciatas kvartale tarp Šv. Ignoto, Totorių ir Benediktinių gatvių, Sapiegų rūmai Antakalnyje, jis buvo ir vienas Vilniaus Žemutinės pilies Kunigaikščių rūmų (vadinamų Valdovų rūmais) atkūrimo

projekto bendraautorii.

„Prie noviciato ansamblio Šv. Ignoto gatvėje su pertraukomis dirbau nuo 1970 metų. Žinodami apie šią mano patirtį bažnyčios atkūrimo iniciatoriai pasiūlė tęsti tyrimus ir darbus restauruojant Šv. Ignoto bažnyčią, – pasakojo E. Purlys. – Deja, XXI a. iš Vilniaus baroko perlu kažkada vadintos bažnyčios tebuvo likęs vien prisiminimas. XVIII a. ir XIX a. istoriniuose šaltiniuose gana detaliai aprašytos Šv. Ignoto bažnyčios barokinės freskos, lipdiniai ir puošnūs altoriai, kurių buvo 11, – viskas prажuvo carinės okupacijos laikais, kai šventovėje 1798 m. įsikūrė kareivinės, o vėliau ir karininkų klubas. Kai bažnyčia su visu vienuolyno ansambliu atsidūrė caro karių rankose, jie kūrėsi kaip išmanė ir kaip jiems reikėjo. Išvytiems dvasininkams buvo paliepta susirinkti savo „žaislus“ – daiktus, baldus, paveikslus. Kadangi altorių, sienų tapybos ir skulptūrinio dekoru išnešti negalima, juos paprasčiausiai nudaužė, tuo metu bažnyčios vidus buvo smarkiai suniokotas ir perdarytas.“

Pasibaigus carinei okupacijai ir po Nepriklausomybės kovų Vilniui atsidūrus Lenkijos valdžioje, Šv. Ignoto bažnyčią buvo nuspręsta rekonstruoti. Dabar sunku pasakyti, kiek tada – prieš 100 m. – joje dar buvo išlikusių baroko epochos ženklų, tačiau projekto ėmėsi architektai nusprendė ją atkurti nesiimdami pastato

Architektas Ewaldas Purlys

restauravimo darbų. „Iš planų matyti, kad senoji bažnyčios architektūra tarpukariu nebuvo atkurta, bet gana laisvai interpretuojant buvo sukurtas pseudobarokinis pastato stilius. Vienas iš išlikusių ano meto brėžinių lyg ir teigia, kad buvo svarstyta koplyčių erdves atverti. Carinių karininkų klubas buvo panaikintas, atidengtos bažnyčios erdvės ir pagal P. Vedzegolskio projektą suformuota naujoji bažnyčios architektūra. Iš baroko laikų iki mūsų dienų išliko skliautais perdengtos centrinės navos ir presbiterijos erdvės, šoniniai piliastrai ir arkos, suformavusios aukštas angas į koplyčių erdves. Abipus navos buvusių koplyčių vietoje pritaikant pastatą karininkų klubui buvo padaryti šoniniai medinėmis konstrukcijomis perdengti perėjimai, kurie 1927–1930 m. rekonstrukcijos metu buvo

pertvarkyti į šonines navas ir emporas virš jų. Ir dabar mes matome būtent tarpukario rekonstrukcijos metu sukurtus fasadus“, – pasakojo architektas E. Purlys.

Pasak jo, sovietinė okupacija Šv. Ignoto bažnyčios centrinės navos architektūroje pėdsakų paliko palyginti nedaug. Išliko net tarpukariu sukurtas altorius. Tuo metu ten buvo įrengtas kino studijos paviljonas ir sukonstruota metalinė perdanga, ant kurios važinėjo filmavimo konstrukcija. Šoninės navos ir emporos virš jų buvo užmūrytos pusės plytos storio sienutėmis. Didžiausia žala buvo padaryta įrengiant naujas laiptines patalpose šalia pagrindinės erdvės. Ypač abipus presbiterijos. Dar didesnė žala padaryta bažnyčios rūsių mūrams ir rūsių struktūrai – pastato apšildymui anuomet reikėjo katilinės, o prie jos ir didelių naujų patalpų anglims laikyti. Griauta ir kasta be archeologinių ir architektūrinių tyrimų... Statant katilinės kaminaž ir montuojant naujas laiptines abipus presbiterijos buvo pažeistos perdangų konstrukcijos nuo rūsių iki pat stogo, išgriauti nemaži plotai rūsių skliautų, pasikeitė patalpų erdvės ir pan. Centrinėje bažnyčios dalyje didesnės žalos nebuvo padaryta, todėl čia mums nereikėjo imtis didelių restauravimo, perstatymo darbų“, – teigė E. Purlys, akcentuodamas, kad šiandien bažnyčios architektūra tokia, kokią sukūrė tarpukario architektai.

Sovietmečio randai, sudarę tarpukario rekonstrukciją.

ARCHITEKTŪRINĖ VIZIJA: BŪTI AR NEBŪTI

E. Purlys, 2002–2004 m. vadovavęs Šv. Ignoto bažnyčios restauracijai, pasakojo, kad esminius architektūrinius sprendimus padiktavo pats pastatas: „Tarpukariu ši bažnyčia buvo ne atkurta atskleidžiant jos barokinę architektūrą, ne restauruota, o kiek galima, panaudojant atidengtas senąsias erdves bei XIX a. suformuotas konstruk-

cijas, buvo sukurta nauja bažnyčios architektūra. Ir tai buvo atlikta profesionaliai, darbų kokybė – labai gera. Gaila, kad kažkodėl buvo apsispręsta padaryti senojoje bažnyčioje niekada nebuvo- sias šonines navas ir emporas virš jų. Karininkų klubo interjero 1926 m. nuotraukoje matyti, kad žemutinių arkų virš angų į šonines navas, taigi ir šoninių navų skliautų iki tarpukario rekonstrukcijos nebuvo. Viršutinės, nuotraukoje užfiksuotos arkos, buvo išsugotos, tik jau be XIX a.

Šv. Ignoto bažnyčios interjeras 1926 m. prieš rekonstrukciją.

Šv. Ignoto bažnyčios rūšio salė prieš naujausią restauraciją.

dekoro. Mums kito kelio nei atidengti ir eksponuoti tai, kas buvo padaryta tarpukariu, nebuvo nei prasmės nei galimybių. Kitiems variantams įgyvendinti būtų reikėję nemažų papildomų tyrimų, didelių statybinių darbų ir lėšų, kurių niekas nebūtų galėjęs skirti. Reikėjo prisitaikyti ir prie sovietmečiu padarytų pertvarkymų. Buvo sugalvota rūsiuose po presbiterija įrengti šarvoji- mo salę, sujungiant ten buvusios katilinės erdves skliautuotame rūsyje po presbiterija ir naująsias anglių saugojimo erdves, o įstiklinus emporų arkas patalpose abipus presbiterijos įrengti įvairios paskirties pagalbinės patalpas.“

Architekto teigimu, iki rekonstrukcijos po presbiterija ir senosiomis koplyčiomis buvo įrengti nedideli, tarpusavyje nesujungti laidoji- mui skirti rūšiai – 8 po koplyčiomis ir 1 po pres- biterija. Į juos patekdavo pro atskiras duris grin- dyse ir žemyn vedusiais laiptais, kurių fragmen- tai yra išlikę ir dabar. Rekonstrukcijos metu visi bažnyčios rytinėje dalyje buvę rūšiai, įskaitant ir 4 rūšius po koplyčiomis, buvo vienaip ar ki- taip sujungti, kone dviejų metrų storio sienose

tarp rūšių prakertant didžiules angas. „Palikome sienų mūrus tokius, kokius radome. O antžemi- nėse bažnyčios sienose, kiek galima atsargiau parinktose keliose vietose mūro atodangomis eksponavome iškalbingesnius barokinės archi- tektūros ir jos kaitą iliustruojančius elementus ar jų fragmentus“, – pasakojo E. Purlys.

Bažnyčios restauravimo architektų koman- doje dirbęs D. Striukas prisimena, kad pirmiau- sia buvo demontuojamos perdangos, kurias iš- ardžius atsivėrė 18 m aukščio bažnyčios skliautai. „Viename iš viršutinių kambarių aptikome šildy- mo katilą, kuriuo kažkada naudojosi ten gyvenę kareivai. Nuo jo buvo aprūkusios visos lubos ir viena freska. Nežinau, ar ji tebėra iki šiol, nes restauratoriai nelietė jos dėl trapumo, kadangi ji buvo padaryta vos ne ant kalkių pagrindo“, – įdomią detalę prisiminė D. Striukas.

Virš altoriaus skliautų matomas tarpukario laikų polichrominis dekoras atnaujinant baž- nyčią buvo tapęs ginčo objektu. E. Purlys prisi- mena, kad J. Gražulis norėjo jį uždažyti, tačiau architektų ir tuometinės Kultūrinio paveldo

tyrimų komisijos sprendimu, jis buvo paliktas kaip vienas iš nedaugelio išlikusių lenkų okupacijos laikotarpio interjero dekoru pavyzdžių. Apskritai, bendradarbiavimą su tuometiniu vyriausiuoju kapelionu architektas prisimena kaip pozityvų ir intensyvų: „J. Gražulis įdėjo labai daug pastangų dėl bažnyčios restauravimo, dalyvaudavo visuose pasitarimuose, visus klausimus derindavome su juo. Apskritai, dėl darbų eigos didelių diskusijų nebuvo, bendradarbiauome sklandžiai ir per gana trumpą laiką restauraciją pavyko sėkmingai užbaigti. Iš pradžių buvo sutvarkytos kelios patalpos emporose, antrame aukšte, o paskui ir visa bažnyčia. Čerpių stogas buvo pakeistas jau kiek vėliau.“

Taigi Šv. Ignoto bažnyčios centrinė arka su išmargintomis lubomis prieš 20 m. buvo palikta tokia, kokia buvo, papildomai nerestauruojant ir nekonservuojant dekoru, nes tam pristigo lėšų. Paklaustas, ar yra vilties kada nors pamatyti 12 uždažytų jėzuitų generolų, kuriuos prieš 100 m. minėjo Šv. Ignoto bažnyčios kunigas, E. Purlys laikosi nuomonės, kad tokia viltis labai menka. „Bėda ta, kad dalis skliautų tingo kažkuriuo metu buvo pakeista nauju. Restauruojant bažnyčią buvo atliekami polichromijos

tyrimai ir pasimatė tik tiek fragmentų, kiek jų eksponuojama dabar. Gaila, kad tiek daug metų netvarkomas dekoras sėkmingai nyksta ir krenta toliau. Suradus lėšų jį būtų galima išsaugoti ir galbūt paryškinti“, – teigė architektas.

NOVATORIŠKI INTERJERO SPRENDIMAI

Sutvarkius Šv. Ignoto bažnyčios sienas ir fasadus, dar reikėjo atkurti sakraliąsias erdves bei ritualinius reikmenis. Architektas D. Striukas ir jo dešinioji ranka E. Žarkovskienė pasiūlė itin novatorišką sprendimą – stiklines šviečiančias altoriaus grindis. „2004 m. LED apšvietimo dar nebuvo, todėl buvo šiokia tokia rizika, ar pavyks. Nors pinigų neturėjome daug, bet apšvietimui jų pavyko rasti. Restauruotos Šv. Ignoto bažnyčios dedikacijos išskilmės vyko lapkritį per Kariuomenės dieną jau temstant, o atveriant erdves apšvietimą įjungėme palaipsniui, kad būtų efektingiau. Po šventės vyskupas E. Bartulis man pasakė, kad laužau kanonus, nes šviesa ne apačioje, o viršuje turi būti, bet gerai“, – šypsodamasis prisiminė D. Striukas.

Šviesaus atminimo pirmas Lietuvos kariuomenės vyriausiasis kapelionas plk. Juozas Gražulis.

Kunigas A. Kazlauskas prisimena Lietuvos kariuomenės Ordinariato kolektyvo džiaugsmą, kad Šv. Ignoto bažnyčios restauracijai vadovavo architektas E. Purlys, itin vertinęs istorinį palikimą ir daręs viską, kad tai, kas įmanoma, brangu ir verta, būtų išsaugota. Pasak jo, ne mažiau pozityviai nuteikė ir darbas su dviem jaunais architektais, kurių sprendimai kuriant visą liturginę erdvę, altorių, chorą, krikštyklą, klausyklą buvo labai įdomūs ir novatoriški. „Tuo metu stiklinės grindys prie altoriaus buvo baisiai neįprasta ir nenormalu, buvo visai galvojančių, daug diskutavome ir ginčijomės, bet architektas labai palaikė“, – prisiminė kunigas A. Kazlauskas.

D. Striukas pasakojo, kad dėl lėšų stygiaus labai prabangių medžiagų bažnyčios interjerui

įrengti nebuvo galimybės naudoti, todėl paviršiai buvo dengiami paprastomis plytelėmis, joje tuo metu pastatytos pigiausios kėdės, tačiau ritualiniai akcentai buvo kuriami itin kruopščiai. „Kartu su mumis dirbo labai geri meistrai. Pavyzdžiui, tabernakulį (ostijos saugojimo vietą) sukūrė kolega skulptorius Alius Bardenkovas. Atrodytų – vos viena nedidelė detalė, bet ją pagaminti galėjo tik šios srities specialistas. Altorius ir krėsiai sukurti naudojant man labai patinkantį korėtą travertino akmenį, ažuolinė sakykla su kryželių dekoracija buvo pagaminta iš perforuoto medžio – norint tai padaryti reikėjo kompiuterinių staklių. Viskas buvo sunėšta po trupinėlių, o kiekviena detalė gerai apgalvota. Įrengėme ir tuo metu gana modernų, bet kartu paprasčiausią ir universaliausią grindinį šildymą, kuriam nereikia radiatorių ir didesnės invazijos į pastatą“, – pasakojo architektas D. Striukas. Beje, būtent restauracijos metu visai netikėtai viena Šv. Ignoto bažnyčios detalė tapo atsikūrusio Lietuvos kariuomenės Ordinariato simboliu ir atsidūrė ant karo kapelionų antsiuvų. „Tiesiog būnant kieme ir kalbantis, kažkuris iš mūsų kils telėjo galvą į bažnyčios kryžių, o tuomet pasiūlė, kad gal jis galėtų tapti mūsų ženklų“, – įdomų

akcentą priminė kunigas A. Kazlauskas.

Šv. Ignoto bažnyčios restauracija prie jos prisidėjusiems žmonėms į atmintį įsirėžė kaip neeilinis įvykis. „Tai buvo išskirtinis darbas, teikęs labai daug kūrybinio džiaugsmo visam architektų kolektyvui, nors ir buvo daug specifinių reikalavimų, o terminai spaudė. Iki šiol mano, kaip architekto, patirtyje tai – absoliučiai išskirtinis objektas, nes pačiupinėti barokinį daiktą tenka ne kiekvienam. Tai buvo malonus nuotykis“, – reziუმavo D. Striukas.

Nors šviesaus atminimo vyriausiasis kapelionas J. Gražulis nėra palikęs savo rašytinių prisiminimų apie bažnyčios restauravimo procesą ir neturime galimybės perteikti jo minčių, jo kolegos liudija apie nepaprastą kunigo atsidavimą šiam reikalui. „J. Gražulis buvo subtilus žmogus, ir jei ką nors darydavo, tai iki galo ir nuoširdžiai. Jam viskas turėjo būti padaryta ne bet kaip, o tobulai. Tik J. Gražulio dėka bažnyčia atnaujinta iki numatyto termino. Jei jis nebūtų ten nuolat asmeniškai buvęs, vaikščiojęs, tikrinęs, raginęs, nurodinėjęs, reikalavęs ir liepdavęs perdaryti iš

naujo, nežinia, kaip viskas būtų pavykę, – pasakojo kunigas A. Kazlauskas. – Vyriausiasis kapelionas taip pat aktyviai ieškojo lėšų restauracijos darbams, palaikė labai glaudžius ryšius su Vokietijos kariuomenės Ordinariatu, iš kurio gaudavo ir paramos, ir patarimų. Atvykę į bažnyčios dedikavimo iškilmes vokiečių karo kapelionai net susigraudino, kad neseniai jų matytą išniekintą šventovę pavyko taip greitai atkurti. Kunigas J. Gražulis tuo gyveno ir jam pavyko nuversti kalnus.“

Šv. Ignoto bažnyčios dedikacija, žyminti jos sugrįžimą į savo būtį, įvyko 2004 m. lapkričio 23 dieną. Pasak iškilnių dalyvių, tai buvo jaudinanti ir tobulai surengta šventė, palaiminusi naują bažnyčios gyvavimo etapą, susietą su Lietuvos kariuomene. „Tuo metu niekas nežinojo, kaip viskas klostysis toliau, bet buvo daug vilčių ir šviesių idėjų, kad šioje vietoje prasideda kažkas naujo. Toji šventė vainikavo didžiulį darbą, – buvo sukurta kažkas labai gražaus, šviesaus ir švento“, – reziუმavo kunigas A. Kazlauskas.

Aistės Lapinskaitės, Evaldo Purlio, Nacionalinio Kauno dramos teatro, KAM archyvų ir interneto priegū nuotr.

DR. ARŪNAS BUBNYS

LIETUVIAI LENKIJOS KARIUOMENĖJE IR VOKIEČIŲ KARO NELAISVĖJE

III DALIS

1939–1945 M.

Šiame straipsnyje nagrinėjama Vilniaus krašto lietuvių, 1939 m. mobilizuotų į Lenkijos kariuomenę, likimai II pasaulinio karo metais. Dalis mobilizuotųjų vyrų žuvo fronte arba buvo sužeisti, bet didesnė dalis pateko į vokiečių nelaisvę ir buvo kalinami karo belaisvių stovyklose, vėliau išdalinti vokiečių ūkininkams ir dirbo įvairius fizinius darbus iki išlaisvinimo 1945 metais. Straipsnyje daugiausia remtasi Lietuvos ypatingojo archyvo (LYA) K-1 fondo 59-ojo apyrašo dokumentais. Taip pat remtasi negausia istorine literatūra (daugiausia Lenkijos), susijusia su nagrinėjama tema.

Lukenvaldės belaisvių stovykloje buvo ir lietuvių. Jeronimas Rapnikas (g. 1913 m. Dūkšto vlsč.) 1939 m. rugpjūtį buvo pašauktas į Lenkijos kariuomenės 85-ąjį pėstininkų pulką Naujojoje Vilnioje. Prasidėjus karui pulkas buvo išsiųstas į frontą, dalyvavo kovose Lodzės, Tomašovo, Piotrkovo apylinkėse ir rugsėjo 10 d. prie Kożenicos miestelio pateko į vokiečių nelaisvę. Kartu su kitais belaisviais (125 kariai) J. Rapnikas buvo išvežtas į Lukenvaldės karo belaisvių stovyklą. Čia jis dirbo įvairius darbus skirtingose įmonėse ir pas ūkininkus (oficialiai iš karo belaisvių stovyklos J. Rapnikas buvo paleistas 1940 m. rugsėjo 24 d.) iki Raudonosios armijos atėjimo 1945 m. balandžio pabaigoje. J. Rapnikas per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą 1945 m. birželio 22 d. sugrįžo į savo gimtąjį Koloniškių kaimą Dūkšto valsčiuje.¹ Į vokiečių nelaisvę 1939 m. rugsėjo 20 d. pateko 85-ajame pėstininkų pulke tarnavęs lietuvis Motiejus Antulis (g. 1913 m. Valkininkų vlsč. Budvidonių k.). Iki išlaisvinimo 1945 m. gegužės 3 d. jis dirbo pas ūkininką, į Lietuvą sugrįžo 1945 metais.² Lukenvaldės belaisvių stovykloje kalėjo ir lietuvis Zigmas Baublys (g. 1911 m. Varėnos vlsč. Perlojos k.). 1939 m. jis kaip Lenkijos kariuomenės eilinis pateko į vokiečių nelaisvę ir iki pat išlaisvinimo 1945 m. pavasarį buvo kalinamas šioje belaisvių stovykloje.³

Stalag I D Ebenrode (Stalupėnai, dabar – Nesterovas, Rusija, Kaliningrado sritis). Lageris, apie kurį išliko mažai žinių. 1941 m. rugsėjo pabaigoje šiame lageryje buvo kalinama 4 990 sovietinių karo belaisvių, atvežtų iš Smolensko ir Viazmos apylinkių. Dėl masinių egzekucijų ir ligų belaisvių skaičius smarkiai sumažėjo ir iki 1942 m. birželio jų beliko 900. Iš viso šiame lageryje žuvo apie 5–7 tūkstančiai sovietinių karo belaisvių. Lageris Ebenrodeje buvo likviduotas 1942 m. birželio pabaigoje.⁴

¹ J. Rapniko 1947 07 23 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 24693, l. 8-10.

² M. Antulio 1945 05 26 d. anketa, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 33425, l. 1-2 ap.

³ Z. Baublio 1947 11 14 d. anketa, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 15863, l. 1-2 ap.

⁴ Z. Lietz, *Obozy jenieckie w Prusach Wschodnich 1939-1945*, s. 116-117.

Į vokiečių nelaisvę pakliuvę Vilniaus krašto lietuviai buvo laikomi įvairiose karo belaisvių stovyklose. Lietuvos valdžios įstaigų parengtuose raštuose nurodytos šios karo belaisvių stovyklos ir vietovės Vokietijoje: belaisvis Silvestras Glebus (g. 1914 m.) buvo kalinamas Ebenrodės (Stalupėnai, dabar – Nesterovas) apskrityje Šilsbrucho (vok. *Schilsbruch*) lageryje; 25 m. amžiaus Leonardas Burokas (Burak) buvo laikomas Tilžės apskrities Lazdėnų kaime; 30 m. amžiaus Bernardas Varnas-Voroneckis buvo laikomas Menceno vietovėje (vok. *Menzen über An-*

gerbürg bei Mehl).⁵

Stalag II B Hammerstein-Schlochau (dabar – Čarnas (lenk. *Czarne*), Lenkija) – šiame Vokietijos Meklenburgo-Pomeranijos (vok. *Mecklenburg-Vorpommern*) federacinės žemės miestelyje II pasaulinio karo metais veikė karo belaisvių stovykla. Yra žinoma, kad šiame lageryje buvo kalinami Lietuvos gyventojai. Vienas jų – Aleksandras Steponėnas (g. 1915 m. Švenčionių aps. Mykoliškės (?) k.). 1939 m. jis buvo pašauktas į

⁵ Vokiečių valdžios karo belaisvių stovykloje laikomų lietuvių, Vilniaus miesto ir srities gyventojų, sąrašas, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA), f. 317, ap. 1, b. 1, l. 166.

Lenkijos kariuomenę, tarnavo eiliniu 67-ajame pėstininkų pulke, dalyvavo kautynėse prie Torunės, Kutno ir kitų miestų bei buvo paimtas į nelaisvę. Jis buvo laikomas *Stalag II B* lageryje iki 1940 m. birželio pabaigos, paskui dirbo įvairius darbus įmonėse ir pas ūkininką Barto (vok. *Barth*) apskrityje. Į Lietuvą A. Steponėnas sugrįžo 1945 m. vasarą.⁶ Veikiausiai šiame lageryje kalėjo ir lietuvis Juozas Bižokas (g. 1913 m. Valkininkų vlsč. Pašalčio k.). Jis kaip Lenkijos armijos kareivis 1939 m. pateko į vokiečių nelaisvę, buvo uždarytas į belaisvių stovyklą, iš jos išlaisvintas 1940 m. birželį ir perduotas vokiečių ūkininkui, pas jį dirbo iki išlaisvinimo 1945 m. gegužės mėnesį. Į Lietuvą J. Bižokas grįžo 1945 m. gruodį.⁷

Stalag IV D buvo karo belaisvių stovykla, įsteigta Torgau mieste Saksonijoje, maždaug 50 km į šiaurės rytus nuo Leipcigo. Stovyklą sudarė du miestelyje esantys pastatai. Pagrindinė stovykla buvo *Naundorfer Strasse* gatvėje,

maždaug 275 m į pietvakarius nuo geležinkelio stoties. Iš pradžių buvo nedidelė gamykla, 1941 m. gegužę ji buvo panaudota kaip belaisvių stovykla. Didžiąją karo dalį stovykloje buvo tik apie 800 karo belaisvių, nes dauguma jų buvo paskirstyti darbo stovyklos (vok. *Arbeitslager*) gamyklose ir kasyklose, geležinkelio aikštelėse ir fermose iki 160 km atstumu.

Antrinė stovykla *Stalag IV D/Z* buvo atidaryta 1942 m. gegužę Anaburge, maždaug 20 km į šiaurę nuo Torgau. Nuo 1944 m. kovo ji buvo paskirta kaip *Heilag* (sutrumpintas *Heimkehrerlager*) – belaisvių, laukiančių, kol bus pakeisti arba grąžinti namo dėl medicininių priežasčių, repatriacijos stovykla. Stovyklos buvo išlaisvintos 1945 m. balandžio pabaigoje, kai Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) ir sovietų kariuomenės susitiko prie Elbės ties Torgau. *Stalag IV D* lageryje buvo ir lietuvių. Boleslovas Telyčėnas (g. 1910 m. Švenčionių aps. Kelpučių k.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 5-ąjį pėstininkų pulką Vilniuje, kovojo su vokiečiais ir rugsėjo 23 d. pateko į nelaisvę. Jis buvo uždarytas į karo belaisvių stovyklą (karo belaisvio nr. 12143), bet 1941 m. spalio 9 d. *Stalag IV D* komendantas

⁶ A. Steponėno 1945 06 20 d. anketa; A. Steponėno paleidimo iš belaisvių stovyklos dokumentas, 1940 06 20 d., LVA, f. K-1, ap. 59, b. 30501, l. 1-3.

⁷ J. Bižoko 1945 11 25 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 431, l. 2.

įsakymu iš lagerio buvo paleistas ir perduotas vokiečių ūkininkui Adolfui Reinschui, gyvenančiam Vitenbergo apskrities Globigo kaime. Čia jis dirbo iki išlaisvinimo 1945 m. balandžio mėnesį. Į Lietuvą B. Telyčėnas grįžo 1945 m. vasarą.⁸ Kazimieras Cijūnėlis (g. 1910 m. Švenčionių aps.) 1939 m. buvo pašauktas į Lenkijos kariuomenę, dalyvavo mūšiuose su vokiečiais ir rugsėjo 23 d. pateko į nelaisvę. Jis buvo kalinamas karo belaisvių stovykloje iki 1941 m. sausio, o paskui, kaip ir B. Telyčėnas, dirbo pas vokiečių ūkininką Globigo kaime netoli Vitenbergo iki išlaisvinimo 1945 m. balandžio mėnesį. Į Lietuvą K. Cijūnėlis sugrįžo 1945 m. vasarą per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą.⁹ *Stalag IV D* kalėjo ir lietuvis Gabrielius Lukšėnas (g. 1907 m., belaisvio nr. 12142). Iš lagerio jis buvo paleistas 1941 m. spalio 9 d. ir buvo perduotas vokiečių ūkininkui Otto Kariui, gyvenančiam Globigo kaime.¹⁰ Ro-

mualdas Stepanėnas (g. 1910 m. Švenčionių aps. Lazinkų k.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 6-ąjį pėstininkų pulką Vilniuje eiliniu, dalyvavo mūšiuose su *Wehrmachtu* prie Liublino ir Tomašovo miestų ir rugsėjo 20 d. pateko į vokiečių nelaisvę. Jis buvo kalinamas *Stalag IV D* iki 1941 m. spalio 9 dienos. Paskui jis buvo perduotas ūkininkui Erwinui Heinrichui, gyvenusiam Vitenbergo aps. Globigo kaime. Pas šį ūkininką R. Stepanėnas dirbo iki išlaisvinimo 1945 m. balandį. Į Lietuvą R. Stepanėnas sugrįžo 1945 m. vasarą per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą.¹¹

Stalag VIII A – karo belaisvių stovykla į pietus nuo Gerlico (vok. *Görlitz*, dabar – Zgožececas (lenk. *Zgorzelec*, Lenkija) miesto. Šioje stovykloje karo belaisviai ir puskarininkiai buvo registruojami ir skirstomi į darbo komandas. Dar 1939 m. rugpjūtį Gerlice buvo suformuota karo belaisvių stovyklos komendantūra. Pirmųjų lenkų kalinių *Dulagas* (tranzitinė stovykla) buvo eksploatuojamas nuo 1939 m. rugsėjo 23 d.

⁸ B. Telyčėno 1945 07 02 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 29800, l. 1-3.

⁹ K. Cijūnėlio 1945 06 30 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 11207, l. 1-2 ap.

¹⁰ *Stalag IV D* lagerio komendanto 1941 10 09 d. liudijimas, išduotas G. Lukšėnui, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 12070, l. 7, 8.

¹¹ R. Stepanėno 1945 06 30 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 12173, l. 1-3.

18 ha ploto lauke *Leopoldshainer Straße* gatvėje (dabar – *ulica Lubańska*). Pagrindinė kalinių užduotis buvo įkurti tikrąją karo belaisvių stovyklą. 1939 m. pabaigoje karo belaisviai buvo perkelti į naujai pastatytą lagerį *Seidenberger Straße* (dabar – *ulica Łużycka*) Moysa rajone. Oficialus naujosios karo belaisvių stovyklos atidarymas įvyko 1939 m. rugsėjo 23 dieną. 1940 m. liepos 16 d. *Dulago* veikla sustojo.

Pagrindinė VIII A stovykla buvo pirmasis *Stalag VIII* Breslau karinėje apygardoje. 1939 m. spalį jis tapo 15 000 lenkų kalinių kalėjimu. 1940 m. birželį dauguma lenkų kalinių buvo perkelti į kitus kalėjimus. Nuo 1940 m. rugpjūčio Aloisas von Bielas buvo *Stalag VIII A* komendantas, 1943 m. liepos 3 d. jį pakeitė pulkininkas Rudolfas Teichmannas.

Nuo 1940 m. daugiausia Belgijos ir Prancūzijos kariai, kurie buvo paimti į nelaisvę Vakarų fronte, buvo apgyvendinti Gerlico stovykloje. Pusei karo belaisvių skirtos stovyklos kareivinėse kartais būdavo apgyvendinta per 48 000 žmonių. Iš viso pagrindinėje stovykloje pabuvojo apie 120 000 karo belaisvių. Karui tęsiantis sto-

vykloje gyveno įvairių tautų karių. Paskutinius *Stalage* likusius karius išlaisvino sąjungininkų kariuomenė 1945 m. vasarį–gegužę.¹²

Šiame lageryje taip pat kalėjo ir Lietuvos vyrai. Jonas Biveinis (g. 1910 m. Daugėlišio vlsč.) 1939 m. Lenkijos kariuomenės 19-osios divizijos sudėtyje kovojo su vokiečiais ir rugsėjo 8 d. pateko į vokiečių nelaisvę, jis buvo kalinamas karo belaisvių stovykloje *Stalag VIII A* iki 1945 m. balandžio 28 d., jo karo belaisvio numeris – 10361. Pasibaigus karui jis buvo laikomas lenkų karo stovykloje nr. 2 Zėseno (lenk. *Seesen*) mieste anglų okupacinėje zonoje iki 1947 m. gegužės 29 dienos.¹³

Stalag X B buvo karo belaisvių stovykla, įsikūrusi netoli Sandbostelio (vok. *Sandbostel*) Žemutinėje Saksonijoje, šiaurės vakarų Vokietijoje. 1939–1945 m. stovykloje pabuvojo keli šimtai tūkstančių 55 tautų karo belaisvių. Dėl blogų sąlygų, kuriose jie buvo apgyvendinti, tūkstančiai ten mirė nuo bado, ligų arba buvo nužudyti

¹² https://de.wikipedia.org/wiki/Stammlager_VIII_A

¹³ J. Biveinio gyvenamosios vietos 1947 05 29 d. liudijimas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 4858, l. 4.

sargybinių. Žuvusiųjų skaičius svyruoja nuo 8 000 iki 50 000. Sandbostelio kaimas yra 43 km į šiaurės rytus nuo Brėmeno.

Nuo 1941 m. rudens stovyklos dalys buvo išvalytos arba perkeltos, kad būtų vietos sovietiniams kaliniams, paimtiems per karą su Sovietų Sąjunga. Dabar stovykloje buvo administruojami šimtai darbo komandų, kurių kiekvienoje buvo apie 30 priverstinių darbininkų. Jie dirbo vietos ūkininkams ir pramonei.

Stovyklą 1945 m. balandžio 29 d. išlaisvino britų XXX korpusas po kovos su Vokietijos 15-ąja tankų grenadierių divizija. Tačiau stovyklos komendantas, suprasdamas, kad karo pabaiga jau arti, sutiko stovyklos kontrolę perduoti kaliniams, vadovaujamiems prancūzų pulkininko Marcelio Alberto. Britai stovykloje aptiko apie 15 000 išgyvenusių karo belaisvių ir apie 8 000 kalinių iš koncentracijos stovyklų. Bendras šiame lageryje mirusių žmonių skaičius 1939–1945 m. svyruoja nuo

8 000 iki 50 000.¹⁴

Sandbostelio lageryje buvo kalinami ir belaisviai iš Lietuvos. Štai lietuvis Petras Vilka-mušys (g. 1917 m.), 1939 m. tarnavęs Lenkijos kariuomenėje ir patekęs į vokiečių nelaisvę, 1942 m. lapkričio pabaigoje buvo išleistas iš Sandbostelio karo belaisvių stovyklos (*Sandbostel Stalag X B*), bet privalėjo užsiregistruoti vietos policijos įstaigoje ir įsidarbinti.¹⁵ Šiame lageryje taip pat buvo kalinamas lietuvis Adol-fas Dubonis (g. 1909 m. Švenčionių aps. Mur-mų k.). 1939 m. jis buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenę, dalyvavo mūšiuose su vokiečių kariuomene prie Pultusko, Ostrovieco ir buvo paimtas į nelaisvę. A. Dubonis buvo įkalintas Sandbostelio karo belaisvių stovykloje, iš lage-rio paleistas 1942 m. gegužės 8 d. ir perduotas vokiečių ūkininkui Christianui Schmidtui, gyvenusiam Bremerferdės (vok. *Bremervörde*)

¹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Stalag_X-B

¹⁵ 1942 11 27 d. Sandbostel karo belaisvių stovyklos pažymėjimas apie paleidimą iš karo belaisvių stovyklos, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 7633, l. 3.

apskrities Bucholco (vok. *Buchholz*) kaime.¹⁶ Pas šį ūkininką A. Dubonis dirbo iki pat išlaisvinimo 1945 m. gegužės 1 d. (išlaisvino britų kariuomenė). Po išlaisvinimo A. Dubonis kurį laiką dirbo Šverino patikrinimo-filtraciniame punkte ir sovietų kariniame dalinyje Karaliaučiuje, į Lietuvą sugrįžo tik 1946 metais.¹⁷ Kostas Činčikas (g. 1909 m. Švenčionių aps. Kūčių k.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 1-ąją pėstininkų diviziją, dalyvavo kautynėse su *Wehrmachtu* ir rugsėjo 15 d. pateko į vokiečių nelaisvę. Iš pradžių jis buvo kalinamas karo belaisvių stovykloje Karaliaučiuje, o nuo 1941 m. kovo iki 1943 m. gegužės Sandbostelio karo belaisvių stovykloje. Karo pabaigos ir išlaisvinimo jis sulaukė 1945 m. gegužės 9 d. Gerlico karo belaisvių stovykloje. Į Lietuvą K. Činčikas grįžo 1945 m. vasarą per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą.¹⁸ Povilas Povilėnas (g. 1912 m. Švenčionių aps. Davaisių k.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 6-ąją pėstininkų pulką eiliniu. Rugsėjo 14 d. jis pateko į vokiečių nelaisvę prie Mazovijos Minsko (lenk. *Mińsk Mazowiecki*) miesto. Iš pradžių jis buvo įkalintas Stablaukių belaisvių stovykloje Rytrprūsijoje, 1941 m. kovą buvo perkeltas į *X B* belaisvių stovyklą, vėliau į lagerį Hamburge. Belaisvius 1945 m. gegužės 5 d. išlaisvino Jungtinės Karalystės kariuomenė. Į Lietuvą P. Povilėnas sugrįžo tik 1945 m. pabaigoje per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą.¹⁹

XI A karo belaisvių stovykla (*Stammlager XI A*). Kai kurie į nelaisvę patekę Vilnijos gyventojai buvo įkalinti *XI A* karo belaisvių stovykloje prie Altengrabo (vok. *Altengraben*) kaimo Saksonijos-Anhalto žemėje apie 90 km į pietvakarius nuo Berlyno. Šioje vietoje karo belaisvių stovykla veikė ir I pasaulinio karo metais. 1939 m. rugsėjį Altengrabe buvo įsteigta karo belaisvių stovykla *Stalag XI A*, kurioje iš pradžių buvo kalinami lenkų karo belaisviai. Jie buvo apgyvendinti arklidėse. Nuo 1940 m., kai Vokietija

užpuolė Prancūziją, Nyderlandus ir Belgiją, čia buvo kalinami ir minėtųjų šalių karo belaisviai. Vėliau čia buvo įkalinti kroatų, serbų ir sovietų karo belaisviai. Iš viso *Stammlager XI A* buvo kalinami 13 tautų karo belaisviai. Vidutiniškai šiame lageryje kalėjo 55 000 karo belaisvių, ši stovykla buvo viena didžiausių Šiaurės ir Vidurio Vokietijoje. Lageris turėjo per 1 700 darbo komandų įvairiose vietovėse, belaisviai dirbo žemės ūkyje ir ginklų bei amunicijos fabrikuose. Dėl antisanitarinių kalinimo sąlygų, bado dažnai kildavo epidemijos, nusinešdavusios daug gyvybių. Altengrabo karo belaisvių stovyklą išlaisvino JAV kariuomenės 83-ioji pėstininkų divizija 1945 m. balandžio 13 dieną. 1945 m. gegužę lageris buvo perleistas sovietų kariuomenei. Šis objektas buvo Sovietų Sąjungos žinioje iki 1991 m., kai jis buvo perduotas *Bundeswehrui* (Vokietijos Federacinės Respublikos ginkluotoms pajėgoms).²⁰

Šiame lageryje 1939–1941 m. kalėjo nemažai Lietuvos gyventojų. Kazys Navickas (g. 1913 m. Marcinkonių vlsč. Mardasavo k.) 1939 m. rugsėjį buvo paimtas į Lenkijos kariuomenės 76-ąją pėstininkų pulką, dalyvavo kautynėse ir pateko į vokiečių nelaisvę. Iki 1942 m. sausio buvo kalinamas Altengrabo lageryje (*Stammlager XI A*), paskui dirbo pas vokiečių ūkininkus iki Raudonosios armijos atėjimo 1945 m. balandžio 26 dieną. K. Navickas į namus grįžo per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą 1945 m. vasarą.²¹ Toks pats likimas buvo ir Vincento Navicko (g. 1911 m. Marcinkonių vlsč. Mardasavo k.), kuris kaip Lenkijos kareivis į vokiečių nelaisvę pateko 1939 m., iki 1941 m. buvo kalinamas belaisvių stovykloje, paskui dirbo žemės ūkio darbus pas ūkininką iki išlaisvinimo 1945 m. balandžio pradžioje. Į Lietuvą V. Navickas sugrįžo 1945 metais.²²

Bernardas Rastenis (g. 1910 m. Švenčionių aps. Žilėniškės k.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenę, tarnavo 2-osios pėstininkų divizijos 1-ajame pulke, dalyvavo kautynėse

¹⁶ A. Dubonio darbo kortelė, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 30802, l. 3.

¹⁷ A. Dubonio 1946 07 05 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 30802, l. 5-8 ap.

¹⁸ K. Činčiko anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 30445, l. 1-4.

¹⁹ P. Povilėno 1946 11 29 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 20311, l. 1-2-3 ap.

²⁰ Stalag XI A, <https://de.wikipedia.org>

²¹ K. Navicko 1945 06 01 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 35164, l. 8-9 ap.

²² V. Navicko 1945 08 25 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 31292, l. 1-3.

su vokiečiais ir pateko į nelaisvę. Jis buvo kalinamas Altengrabovo lageryje iki 1942 m. gegužės, paskui dirbo pas ūkininką Kalbės (vok. *Calbe*) apskrityje iki išlaisvinimo 1945 m. gegužę (išlaisvinimo amerikiečių kariuomenė). Į Lietuvą B. Rastenis grįžo 1945 m. vasarą per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą.²³

Konstantinas Bielinis (g. 1909 m. Tverčiaus vlsč. Kurtiškės k.) 1939 m. rugpjūčio 24 d. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenę, tarnavo 1-osios divizijos 6-ajame pulke raitojoje žvalgyboje. Mūšiuose prie Varšuvos buvo sužeistas ir paimtas į vokiečių nelaisvę. Iš pradžių jis dirbo pas ūkininką kaime netoli Magdeburgo, paskui 1940 m. buvo uždarytas į karo belaisvių stovyklą XI B, vėliau į karo belaisvių stovyklą XI A, be to, dirbo dar įvairiose vietose iki 1945 m. gegužės, kai buvo išlaisvintas Raudonosios armijos. 1945 m. rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais jis buvo tikrinamas Gardino filtracijos punkte ir tik paskui sugrįžo į Lietuvą.²⁴

Kazimiras Lukša (g. 1910 m. Švenčionių aps. Medinių k.) 1939 m. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenę ir pateko į vokiečių nelaisvę (belaisvio nr. 69787). Jis buvo kalinamas lageryje XI A, dirbo pas ūkininkus ir šaudmenų fabrike. Pasibaigus karui, 1945 m. rugpjūtį grįžo į Lietuvą per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą.²⁵

Feliksas Mikulėnas (g. 1911 m. Švenčionių aps. Stanionių k.) 1939 m. rugpjūčio pabaigoje buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 6-ąjį pėstininkų pulką Vilniuje eiliniu. Jis dalyvavo kovose su *Wehrmachtu* ir rugsėjo 14 d. prie Selcu miesto pateko į vokiečių nelaisvę. Iš pradžių jis apie pusmetį buvo kalinamas belaisvių stovykloje Rytprūsioose, paskui perkeltas į belaisvių stovyklą Altengrabove, vėliau dirbo įvairius fizinius darbus gamykloje ir pas ūkininkus. 1945 m. gegužės pradžioje jį, kaip ir kitus buvusius belaisvius, išlaisvino amerikiečių kariuomenė. F. Mikulėnas į Lietuvą grįžo 1945 m. per Gardino patikrinimo-filtracijos punktą.²⁶

Stalag XI B ir *Stalag XI D / 357* buvo dvi Vo-

kietijos II pasaulinio karo belaisvių stovyklos šiaurės vakarų Vokietijoje tiesiai į rytus nuo Falingbostelio miesto Žemutinėje Saksonijoje. Jos buvo didžiulės *Wehrmacht* valdomų stovyklų sistemos dalis. Šią sistemą sudarė per 200 pagrindinių stovyklų ir tūkstančiai darbo komandų bei statybos brigadų. Prieš pat karo pradžią namelių stovykla netoli Falingbostelio buvo paskirta kaip belaisvių stovyklos vieta, žinoma kaip *Stalag XI B*. Tai tapo viena didžiausių *Wehrmacht* karo belaisvių stovyklų per karą, kurioje kartais buvo iki 95 000 kalinių iš skirtingų šalių. 1940 m. birželį Belgijos ir Prancūzijos karo belaisviai, priskirti darbo komandai 601, buvo apgyvendinti buvusioje Bergeno-Belseno statybininkų stovykloje.

Yra žinių, kad *Stalag XI B* stovykloje buvo kalinama ir Lietuvos gyventojų. Lietuvis Spėčius Julius (g. 1909 m. Švenčionių aps. Novinkų (?) k.) 1939 m. rugpjūčio pabaigoje buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 6-ąjį pėstininkų pulką Vilniuje eiliniu. 1939 m. rugsėjo 14 d. jis pateko į vokiečių nelaisvę. Iš pradžių jis kalintas belaisvių stovykloje Marienburge (Rytprūsiai), o 1941 m. lapkritį buvo perkeltas į karo belaisvių stovyklą XI B, o 1941 m. rugpjūtį – dirbti į dvarą juodadarbiu. Čia J. Spėčius išdirbo iki išlaisvinimo 1945 m. balandį. Juos išlaisvino Jungtinės Karalystės kariuomenė.²⁷

Stalag XI C (311) buvo išformuota 1943 m. vasarą, o Bergenas-Belsenas tapo *Stalag XI B* filialo stovykla Falingbostelyje. Iki 1945 m. sausio ji veikė kaip centrinė sovietų karo belaisvių ligoninė regione. Nuo 1944 m. rugpjūčio joje taip pat buvo gydomi internuoti italų kariai. Po Varšuvos sukilimo numalšinimo 1944 m. spalį čia taip pat buvo įkalinti į nelaisvę paimti Varšuvos sukilimo dalyviai.²⁸

Kai kurių lietuvių kalinimo vietų belaisvių stovyklose nepavyko nustatyti dėl dokumentinės informacijos trūkumo. Lietuvis Aleksandras Tareilė (g. 1914 m. Valkininkų vlsč. Dargužių k.) 1939 m. rugsėjo 1 d. buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenės 101-ąjį šaulių pulką Trakuose.

²³ B. Rastenio 1945 06 28 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 30543, l. 1-3.

²⁴ K. Bielinio 1947 10 08 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 6710, l. 4-5 ap.

²⁵ K. Lukšos 1945 08 13 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 30582, l. 1-2 ap.

²⁶ F. Mikulėno 1947 02 01 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 21457, l. 1-2 ap.

²⁷ J. Spėčiaus 1946 01 08 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 21347, l. 1-2 ap.

²⁸ The POW Camp (1940-1945), <https://bergen-belsen.stiftung-ng.de/en/history/thepowcamp1940-1945/> [žiūrėta 2024 12 23 d.].

Po kelių dienų pulkas buvo pasiūstas ginti Varšuvos. Maždaug 80 km iki Varšuvos pulkas susidūrė su vokiečių daliniu. Mūšis truko maždaug nuo rugsėjo 9 d. pietų iki rugsėjo 10 d. ankstauro ryto. 101-asis pulkas buvo vokiečių sumuštas, dalis lenkų karių (apie 300 žmonių), tarp jų ir A. Tareilė, pateko į vokiečių nelaisvę. Belaisviai buvo pasiūsti į karo belaisvių stovyklą Marienburge. Čia lenkų belaisviai buvo laikomi tris savaites. Paskui rugsėjo pabaigoje apie 300 belaisvių buvo išgabenti į Instenburgą (Įsrutis, dabar – Černiachovskas) Ryprūsioose. Neturintys specialybės belaisviai netrukus buvo paskirstyti vokiečių ūkininkams dirbti žemės ūkio darbus. A. Tareilė buvo perduotas stambiam vokiečių ūkininkui (turėjo 50 ha žemės) Albertui Vollmeriui, gyvenusiam Įsručio apskrities Šunkerio kaime. Pas A. Vollmerį A. Tareilė dirbo iki 1940 m. spalio, paskui Įsručio darbo biržos sprendimu jis buvo perduotas Alberto broliui Richardui Vollmeriui, gyvenusiam Birkenhofo kaime. Darbo sąlygos buvo sunkios, reikėjo dirbti nuo ankstauro ryto iki vėlyvo vakaro. Pas A. Vollmerį A. Tareilė gyveno arklidėse. 1943 m. spalį A. Tareilė pabėgo namo, bet po penkių dienų vokiečių pasienio policininkų buvo sulaikytas ir grąžintas

R. Vollmeriui. Prieš tai jis Tilžėje buvo tardomas gestapo ir smarkiai mušamas guminėmis lazdomis. 1945 m. sausį, priartėjus Raudonajai armijai, belaisviai buvo evakuoti į Vokietijos gilumą, bet 1945 m. kovą pateko į sovietų kariuomenės užimtą zoną netoli Štolno miesto.²⁹

Lietuvis Danys Janutėnas (g. 1910 m.) 1939 m. rugpjūčio pabaigoje buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenę Vilniuje, tarnavo 14-ajame pėstininkų pulke, dalyvavo mūšiuose su Vokietijos kariuomene ir rugsėjo 14 d. prie Janovo miesto pateko į vokiečių nelaisvę. D. Janutėnas buvo perduotas vokiečių ūkininkui netoli Horno (?) miesto ir pas jį dirbo iki karo pabaigos. Paskui jis buvo perkeltas į prancūzų lagerį, kuriame išbuvo iki 1945 m. gruodžio vidurio. 1946 m. per sovietinį patikrinimo-filtracijos lagerį Breste Janutėnas 1946 m. sausį sugrįžo į Lietuvą.³⁰

Antanas Jeskelevičius (g. 1912 m.) 1939 m. tarnavo Lenkijos kariuomenėje ir prie Varšuvos pateko į vokiečių nelaisvę. Jis buvo kalinamas karo belaisvių stovykloje, o vėliau dirbo pas ūkininką Holšteino žemėje. 1945 m. gegužės 5 d.

²⁹ A. Tareilės 1945 04 12 d. tardymo protokolas, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 29802, l. 5-7.

³⁰ D. Janutėno 1947 01 06 d. anketa, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 6155, l. 2-3.

jį išlaisvino Jungtinės Karalystės kariuomenė. A. Jeskelevičius buvo perduotas sovietams ir per Krokuvą bei sovietų filtracijos stovyklą Tetereve grįžo į Lietuvą.³¹

Stalag XVII A Kaisersteinbruch buvo kariuomenėje apygardoje dabartinės Austrijos teritorijoje, kuri 1938 m. buvo prijungta prie Vokietijos. Ši karo belaisvių stovykla pirmą kartą buvo paminėta 1939 m. rugpjūčio 29 dieną. Stovykloje buvo kalinami įvairių šalių belaisviai. 1941 m. sausio 31 d. duomenimis lageryje buvo kalinami 74 553 belaisviai ir 220 civilių, internuoti asmenys: 970 prancūzų karininkų ir 65 441 kareivis, 5 642 belgai ir 2 500 lenkų. *Stalag XVII A* buvo viena didžiausių karo belaisvių stovyklų Trečiajame reiche.³²

Šiame lageryje buvo kalintas lietuvis Jonas Tamulevičius (g. 1916 m. Varėnos vlsč. Dainavos k.). 1939 m. jis buvo mobilizuotas į Lenkijos kariuomenę, tarnavo Lodžėje, dalyvavo mūšiuose su *Wehrmachtu* ir pateko į vokiečių nelaisvę. Jis buvo įkalintas *Stalag XVII A*, čia kalėjo iki 1943 m. lapkričio, dirbo įvairius žemės ūkio dar-

bus. J. Tamulevičius susirgo ir buvo išleistas mėnesiui atostogų į namus, bet atgal į lagerį negrįžo ir pasiliko Lietuvoje.³³

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

II pasaulinio karo išvakarėse, 1939 m. rugpjūčio pabaigoje, į Lenkijos kariuomenę buvo mobilizuota šimtai šaukiamojo amžiaus lietuvių, gyvenusių Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte – daugiausia iš Švenčionių, Vilniaus ir Trakų apskričių. Tuo pat metu buvo mobilizuoti ir kitų tautybių tuometinės Lenkijos piliečiai (lenkai, gudai, rusai ir kt.). Didžioji dalis mobilizuotųjų lietuvių buvo paskirstyti į pėstininkų pulkus ir tarnavo eiliniiais kariais. Prasidėjus karui su Vokietija, lietuviai dalyvavo daugelyje kautynių su vokiečių kariuomene, atkakliuose mūšiuose dėl Varšuvos ir Modlino tvirtovės. Nėra žinoma, kiek lietuvių karių žuvo Vokietijos ir Lenkijos karo metu, tam reikalingi specialūs tyrimai.

³¹ A. Jeskelevičiaus 1945 11 28 d. tardymo protokolas, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 9095, l. 2.

³² https://de.wikipedia.org/wiki/Kriegsgefangenenlager_Kaisersteinbruch [žiūrėta 2025 01 15 d.].

³³ J. Tamulevičiaus 1947 06 27 d. tardymo protokolas, LVA, f. K-1, ap. 59, b. 45552, l. 3-3 ap.